

МАРИОВО И МЕТЛЕН НИЗ ИСТОРИЈАТА

ЗБОРНИК

2000.

ПРОСТОРНО-ПОПУЛАЦИСКИ ОБЕЛЕЖЈА НА МАРИОВСКИТЕ НАСЕЛБИ ВО МИНАТОТО И НИВНА ТРАНСФОРМАЦИЈА ДЕНЕС

ВОВЕД. -Во далечното и поблиското минато населбите во Мариово биле условени од влијанието на различните географски фактори, но и од последиците на историските, економските, општествените и социјалните прилики.

Интензивната емиграција на населението од Мариово предизвика низа промени врз големината на населбите, промена на демографската структура и до појава на депопулација и деаграризација. Ова доведе до целосно исчезнување на неолку населби, а останатите се пред раселување.

Во интерес на ревитализација на Мариово овој труд дава краток историски пресек на населението и населбите, потоа разгледува и анализира повеќе индикатори и дава насоки за трансформација и функционална класификација на нова мрежа на населби во Мариово.

-Историско-географски обележја на Мариовските населби. -Мариово низ целиот познат историски период сè до најново време бил просторно изолирана целина. Но, и покрај тоа, настанувањето и историско-географскиот развој на населеноста и појавата на првите населби веројатно датираат уште од пред античкиот или раноантичкиот период.

Археологијата сè уште не дала одговор дали во Мариово постоеле поголеми или позначајни населби. Но, најверојатно постоеле утврдени населби, а како остатоци од тој период се денешните локалитети познати под името „градишта“ кои се наоѓаат во близина на селото Витолиште, Рожден, Мајден, Градешница и дуги села.

Доста долг период основната населеност ја карактеризира номадското и полуномадското сточарско население. Меѓутоа врз база на рударската активност која бележи своја традиција уште од антиката и раната средновековна епоха, се претпоставува дека во Мариово постоеле рудници на метали и неметали во непосредна близина на сегашните селски населби: Дуње, Вепрчани, Витолиште, Врпско, Кокре, Рожден, Манастир и други.

Се смета дека во раниот словенски период населението во Мариово исклучиво се занимавало со сточарство, така голем број од поранешните насел-

би се разрушени и напуштени, а се формирани нови, според типот раштркани населби. Од овој период започнува и формирање на позначајни населени пунктови (Раково, Рамно и други), додека сè поголемата несигурност и упадите од разни завојувачки походи постепено доведува до групирање на населеноста во збиен тип на села по долината на река Црна, но и по нејзините притоки како и местата на постојаните извори. Оттогаш датираат цвстите камени градби кои биле покривани со слама или камени плочи.

Исто така, во прилог на размислувањата за раната појава на населби е постоењето на манастири чии почетоци датираат од X односно XI век па наваму во мариовските села: Мелница, Манастир, Бзовиќ, Клино и други села.

Најраните статистички податоци за мрежата на населбите и население-то во Мариово датираат од крајот на XV и почетокот на XVI век. Имено, според турските пописни дефтери стои дека во Мариово егзистирале од 26 до 30 села во кои живееле (според наши пресметки) околу 3500 жители (во 1467-68 година) до над 9000 жители (во 1519 год.).

Табела 1. Вкупен табеларен преглед за движењето на населбите, домаќинствата и населението според турските пописни дефтери од XV и XVI-ти век*

Дефтер бр.4 од 1467/68 г.			Дефтер бр.16 од 1481/82 г.			Дефтер бр.73 од 1519 г.			Дефтер бр.149. од 1528 г.			Дефтер бр.232 од 1544/45 г.		
Насел- би	Дома- ќинства	Населе- нис	Насел- би	Дома- ќинства	Населе- нис	Насел- би	Дома- ќинства	Населе- нис	Насел- би	Дома- ќинства	Населе- нис	Насел- би	Дома- ќинства	Населе- нис
26	683	3415	28	897	4485	30	1853	9264	29	1545	7725	30	1056	528

* Во анализите на табелите се дадени податоци само за Мариовските села кои гравитирале кон прилепската и битолската каза, без селата кои гравитирале кон Тиквешката.

Во табелата 1, се сумирани податоците за вкупниот број на населби, бројот на домаќинствата (хапе), вдовици и неженети, додека пак, за вкупниот број на жители поаѓаме од претпоставката дека едно домаќинство просечно имало по 5 члена.

Врз основа на турските дефтери и табела 2 се гледа дека бројот на селата се менувал а со тоа и бројот и на домаќинства и жители. Така селата Чумагово и Трново веќе во 1528-29 година, односно во 1544-45 година се мезри (раселени места) или целосно се раселени. Во наведените дефтери, Мариово е регистрирано како нахија што и припаѓала на прилепската каза. Нахијата ги опфаќала следните села: Кокре, Витолишта, Дуње (Гдуње), Кален, Бзовиќ, Бешишта, Градешница, Старавина, Петалино, Полчишта, Мелница, Пештани, Вепрчани, Будимирци (Големо и Мало Будимирци), Врпско, Црничани*, Сатока*, Жихово, Чумагово (Смагово)*, Манастирец, Трново*, Лешница*, Галишта, Груништа, Костеново* и Годјаково. Во наведените пописни дефтери ги наоѓаме и запустените (hali) села: Бистренци, Клан(?), Видришани(?), како и ненаселените мезри: Држеловец, Кирликово, Света Петка, Берани(?), Студенец(?) и Оси-

***** Селата обележени со ѕвездички денес не постојат, а неидентификуваните се обележени со (?).

Табела 2. Преглед за движењето на регистрираните демаќинства (hane), неженети и вдовици во Мариово според пописните дефтери од 1467/68, 1481, 1519, 1528 и 1544/45 година

Ред бр	Назив на селото	Дефтер бр. 4 од 1467/8 год.			Дефтер бр. 16 од 1481/2 год.			Дефтер бр. 73 од 1519 год.				Дефтер бр. 149 од 1528 год.				Дефтер бр. 232 од 1544/5 год			
								Пале				Пале				Пале			
		домаќинства (hane)	неженети	вдовици	домаќинства (hane)	неженети	вдовици	мусли-мани	христијани	неженети	вдовици	мусли-мани	христијани	неженети	вдовици	мусли-мани	христијани	неженети	вдовици
1.	Бешишта	26	3	3	34	-	2	-	82	9	6	-	71	18	5	-	75	8	-
2.	Бзовиќ	12	2	-	28	-	2	-	50	12	2	-	56	9	-	-	52	7	1
3.	Будимирци Г.	24	2	2	25	-	8	-	63	10	3	-	57	8	2	-	40	8	-
4.	Будимирци М.	4	-	-	7	-	-	-	21	2	-	-	22	2	2	-	16	-	-
5.	Вепрчани	31	2	1	34	-	7	-	80	2	4	-	47	4	2	-	46	7	-
6.	Витолиншта	80	10	10	90	-	22	-	188	27	8	-	204	20	5	1	55	5	-
7.	Врпско	10	1	3	13	-	4	-	45	4	-	-	36	9	2	-	18	3	-
8.	Галишта	4	-	-	5	-	-	-	26	4	1	-	36	-	1	-	30	5	-
9.	Гудјаково населено				1	-	-	-	13	-	1	-	13	-	1	-	14	3	-
10.	Градешница и Старавина	100	9	11	98	-	11	-	147	10	10	2	139	20	6	2	44	7	-
11.	Груншта	6	-	-	6	-	-	-	18	2	-	-	10	2	1	-	12	-	1
12.	Дуње	13	1	-	23	-	-	-	56	4	2	-	43	9	2	-	37	5	1
13.	Жихово	12	2	-	13	-	4	-	19	-	1	-	20	3	1	-	18	2	-
14.	Кален	6	-	-	18	-	1	-	63	2	-	-	38	13	8	-	35	5	1
15.	Кокре	9	1	-	15	-	-	-	63	-	2	-	36	11	2	-	34	5	-
16.	Костеново	6	-	-	6	-	-	-	15	-	3	-	9	2	-	-	9	2	-
17.	Тешница	26	1	2	22	-	6	-	67	4	3	-	48	5	1	-	44	3	-
18.	Тистен (?)	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	4	1	-	-	3	1	-
19.	Манастирец	35	2	6	28	-	7	-	44	9	3	-	45	3	1	-	40	3	-
20.	Мелница	65	4	8	69	-	15	-	135	3	11	-	120	10	6	-	40	4	-
21.	Петалино	17	1	1	18	-	4	-	29	2	-	-	33	6	1	-	18	2	2
22.	Пештани	11	-	1	14	-	3	-	46	5	3	-	32	9	-	-	30	5	1
23.	Полчишта	17	1	6	25	-	7	-	58	4	4	-	45	11	-	-	7	1	-
24.	Рожден	37	-	-	76	-	6	-	175	4	11	-	156	34	6	-	113	19	-
25.	Сатока	19	1	3	25	-	5	-	83	1	4	-	56	10	-	-	81	9	-
26.	Старавина Вкл. е заед. со Граде.				34	-	5	-	80	14	5	-	77	8	1	-	63	9	-
27.	Трново	5	-	-	7	-	-	-	17	-	-	-	44	3	-	-			
28.	Цринчани	27	2	3	23	-	7	-	59	5	3	-	43	8	1	-	42	5	1
29.	Ч-р-н-ш-т-а	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3	-	-	-	3	-	-
30.	Чумаково	9	-	1	12	-	1	-	21	3	3	-	-	-	-	-	6	1	-

нец. Фактот што ниедно од овие села мерзи не се јавува во подоцнежните пописи на Мариовската нахија потврдува дека овие растурени (напуштени) села никогаш повеќе не биле обновени. Од друга страна, нивниот број покажува дека и на овој терен се одигрувале значајни промени во периодот од крајот на XIV и првата половина на XV век. Не треба да се исклучува можноста понекогаш во прашање да се сточарски, непостојани населби.

Како најголеми и економски најјаки мариовски села во првите децении на XVI век (1528-29 год.) биле: Витолиште со околу 210 домаќинства и околу 1200 жители, Градешница со околу 145 домаќинства и околу 900 жители, Мелница со над 125 домаќинства и околу 700 жители и Рожден со 160 домаќинства и околу 1000 жители. Од вкупно 29 населби три села имале до 10 домаќинства, 17 села над 50 домаќинства, 5 села до 100 домаќинства, 3 села со над 101 домаќинство и едно село (Витолиште) со над 201 домаќинство.

Масовната турска колонизација и исламизација не го зафатило мариовското подрачје така што тоа останало најчисто. Гледано според етничкиот состав на населението, Мариово во XV и XVI век било населено исклучиво со Македонци-христијани. Муслимани се јавуваат само во два случаи (по еден во село Градешница и Витолиште). Освен тоа има индикации дека во овој период живееле и извесен број на Власи.

Во однос на економските прилики се гледа дека во Мариово се произведувале: житни култури (пченица, 'рж, јачмен), овошје (јаболка, орев, круша), лен, било развиено лозарството, се саделе градинарски култури итн. Исто така, постоеле повеќе воденици и валавници, постоеле и ковачкиот и коларскиот занает, додека пак најразвиено било сточарството (одгледување овци и свињи).

За време на турското владеење во мариовските населби биле сочувани речиси сите манастири и цркви. Селото Витолиште се јавува како средиште на Мариово со повеќе од 300 куќи и над 2000 жители.

Турските зулуми, честите епидемии, неродните години, сиромаштијата, грабежите и мариовските буни (1564-65 и 1688-89 година) довеле до раселување и опустошување на селата: Лисиче, Црничани, Сатока, Пешти, Чумагово, Трново, Лешница, Костеново и други.

Во последните два века од турското владеење кога економско-политичката положба на турското царство поизразито се влошувала довело до појава на анархија. Но, значајно е тоа дека во овој период селото Витолиште претставува мудир на 19 мариовски села (имало 10 запии, егзархиско училиште, влашки ан и друго). Формирана е мрежа на улици, и населението се занимавало со земјоделство и сточарство. Се проценува дека во овој период во Мариово имало меѓу 80 и 100 000 овци, од кои значителен дел биле на Власи номади или полуномади кои летниот период го минувале на Кожуф и Нице. Но, и покрај тоа, иселувањата се мошне интензивни, што е особено карактеристично од почетокот на XX век.

Нецелосни и неофицијални податоци за бројот на населбите, домаќинствата, населението и друго, направени се врз статистички прегледи, извештаи и анкети кои датираат од крајот на XIX век. Така, според Австро-унгарскиот вицеkonzул А.Крал, стои дека во Мариовската нахија, во 1897 година имало 20 села, 1523 куќи и 7007 жители.⁹ А.Крал во Мариовската нахија ги наведува следните села: Дран (Дрен) со 34 куќи и 150 жители, Витолишта 185 куќи и 940 жители, Мелница 18 куќи и 92 жители, Полчишта 96 куќи и 327 жители, Бешишта 157 куќи и 516 жители, Градешница 159 куќи и 905 жители, Будимирци 67 куќи и

271 жители, Груниште 34 куќи и 152 жители, Зовиќ 62 куќи и 294 жители, Старавина 79 куќи и 294 жители, Монастирче (Манастир) 34 куќи и 164 жители, Врпско 41 куќи и 172 жители, Жиово 58 куќи и 220 жители, Дупје (Дуње) 181 куќа и 914 жители, Кален 57 куќи и 248 жители, Копре (Кокре) 74 куќи и 304 жители, Пештани (?) 27 куќи и 158 жители, Вепрчани 80 куќи и 407 жители, Гудијак (Гудјаково) 40 куќи и 194 жители и Могилинци (?) со 27 куќи и 158 жители.

Васил 'Кнчов во 1900 година дава податок дека во 27-те мариовски села живееле 14.302 жители. Од неговите податоци можеме да констатираме дека во прилепскиот дел од Мариово имало 14 села, битолскиот дел 10 и кавадаречкиот дел 3 села. Вкупно во 10 села имало до 300 жители или 2.300 жители (16.0% од вкупниот број на население во Мариово), во 6 села имало од 301 до 500 жители или вкупно 2.554 жители (18.0%), во 6 села од 501 до 800 жители или 3.798 (26.5%), во едно село од 801 до 1.000 жители или 984 жители (6.9%), и со над 1.001 жители имало 4 села или вкупно 4.666 жители (со учество од 32.6% од вкупниот број на население во Мариово). Односно најголеми села биле: Витолиште (1.225 жители), Дуње (1.224 жители), Градешница (1.170 жители), Бешишта (1.047 жители) и Рожден (984 жители).

По крвавото задушување на Илинденското востание и трагичните настани во текот на балканските и Првата светска војна, мариовските села доживуваат тешки материјални и човечки страдања и загуби. До темел се разрушени и опустошени десетина села: Старавина, Груништа, Зовиќ, Рожден, Градешница, Бешиште, Полчиште, Витолиште и други. Голем број од населението на мариовските села не се вратило на старите огништа и трајно се иселило кон Битола, Прилеп, Кавадарци, Неготино, а и кон некои рамничарски села во тие соседни области. Од овој период целосно се раселиле селата: Дрен, Мелница и Петамино.

Непосредно пред Првата светска војна бројот на жителите на Мариово изнесувал 11.206 жители, а во 1921 година 8.307 жители и во 1931 година бројот на жители изнесувал 10.037 жители. Со оглед на тоа дека во периодот меѓу двете свтски војни не е дадено бројното движење на населението по населби, се обидовме бројот на населението да го добиеме пресметано со процент спрема бројот на населението во општините.

Во споредба со подоцнежните и сегашните бројни податоци за населението, цениме дека оптималната населеност на Мариово се движела максимум до околу 15.000 жители распоредени во околу 30 населби. Населбите во Мариово најповеќе настанувале и исчезнувале под влијание на разните историско-политички причини, а помалку под влијание на општествено-економските причини. Токму, поради тоа, голем број од нив на историската сцена егзистирале краток период и брзо исчезнувале. (Види табела 3 и 4).

Мариовските населби претежно се формирале како населби од збиен тип со збиеност на куќите на релативно мал простор и улици кои радијално се слеваат кон центарот на селата, односно сред село. Кај овие села имотот е концентриран во непосредна близина на куќите, каде се одвива главната стопанска

Табела 3. Сумирани податоци за бројното движење на населбите, домаќинствата, населението и просечната густина на населеност на еден км² во Мариово, според турските пописни дефтери, други статистички извори и официјалните статистички пописи од 1948 година до 1991 година.

Година	Населби	Домаќинства	Население	Густина на населеност на еден км ²	Извори
1467/68	26	683	3415	3.3	Турски пописен дефтер
1481/82	28	897	4485	4.3	Турски пописен дефтер
1519	30	1853	9264	8.9	Турски пописен дефтер
1528	29	1545	7725	7.4	Турски пописен дефтер
1544/45	30	1056	5280	5.0	Турски пописен дефтер
1897	20	1523 (куќи)	7007	6.7	А. Краз
1900	27	-	14302	13.8	Васил Кичов
1914	-	-	11206	10.7	М. Н. Вујички
1921	-	-	8307	8.0	Владимир Точковски
1931	-	-	10037	9.7	Владимир Точковски
1948	27	2255	12504	12.0	Попис
1953	27	2448	13682	13.2	Попис
1961	27	2479	13403	12.9	Попис
1971	29	2020	9703	9.3	Попис
1981	28	1193	4662	4.5	Попис
1991	28	708	1788	1.7	Попис

дејност. Сите села од овој тип имаат заеднички колективен имот кој и припаѓа на целата селска заедница. Таков е случајот со селата Витолиште, Дуње, Чаниште и други. Еден број на села во основа се од збиен тип, но имаат издолжен или низен тип на распоредот на куќите и се протегаат од двете страни на реките или по должината на поважната сообраќајна комуникација. Таков е случајот со селата: Бешиште, Маково, Градешница и други.

Во минатото кога предимно сточарскиот облик на стопанисување условувал и создавање на разбиен тип на села во просторот на бројните „селца“ „маали“, а за тоа зборуваат и големиот број на топоними, како и месности кои во секојдневната комуникација ги користи денешното месно население (пример: „Старо село“, „Селиште“, „Селце“, „Маала“, „Влашки колиби“, „Колиби“, „Градишта“, „Кулата“ и слично).

Според консултираната литература и обработка на топографски карти во просторот на Мариово од најраниот период до денес егзистирале или се спомнуваат над 50 села или селишта. Неоспорен е фактот дека, голем број од овие населби треба да се примат со резерва, бидејќи околу дваесетина села и селишта досега не се идентификувани. Целосно раселени и исчезнати населби во Мариово се спомнуваат триесетина села и селишта; и тоа: Петалино, Мало Будимирци, Зовиќ 2, Чепрен или Чебрин, Пешти или Пешта, Могилници, Калиште, Баовиќ, Суденец, Клен или Клино, Осинец, Дрен, Сатока, Чумаково или Смагово, Костеново, Бистренци, Кирликово, Света Петка, Лешница, Лисец или Листен - Лисиче, Трново, Раково, Рамно, Видишани, Држеловец, Клиново,

Туманово, Влашки колиби, Полчишта 2, Црничани или Црништа, Мелница, Гуд-
јаково, Неделка, Привош, Дупкареви колиби, Којчиеви колиби, Чуловци и други.

Табела 4. Преглед на бројното движење на населението и домаќинствата во
Мариово гледано по населени места и вкупно од 1900 до 1991 година

Населби и територијален дел	1900	1948		1953		1961		1971		1981		1991	
	насел.	насел.	домаќ.	насел.	домаќ.	насел.	домаќ.	насел.	домаќ.	насел.	домаќ.	насел.	домаќ.
1. Бешишта	1047	1101	180	1228	189	1172	215	1016	211	238	87	108	51
2. Вепрчани	520	369	77	410	73	367	55	203	34	62	17	21	7
3. Витолишта	1225	1091	204	1343	289	1291	257	1110	262	664	189	367	131
4. Врпско	230	124	27	135	27	137	24	46	12	5	2	2	1
5. Гуѓаково	280	119	26	133	27	132	23	41	11	4	2	-	-
6. Дуње	1224	594	121	713	138	778	142	731	141	133	101	175	69
7. Живо	300	225	45	243	46	250	40	79	20	7	3	5	3
8. Кален	360	239	43	287	48	336	53	287	55	110	31	46	18
9. Кокре	466	195	44	240	43	266	48	206	38	53	18	19	9
10. Крушевица	420	555	90	599	88	637	97	595	113	283	72	146	52
11. Манастир	208	131	29	144	27	232	84	139	31	19	9	13	6
12. Полчиште	690	835	149	914	163	824	162	479	105	192	60	64	32
13. Пештани	280	190	42	221	43	210	35	149	27	63	14	27	9
14. Чаниште	620	514	95	614	103	695	106	552	100	348	82	102	47
Прилепски дел	7870	6282	1172	7214	1304	7327	1341	5633	1160	2381	687	1104	435
1. Брник	220	365	60	228	40	215	39	122	23	30	9	9	4
2. Будимирци	618	530	93	520	93	521	89	369	81	188	41	85	24
3. Градешница	1170	1013	173	1085	174	1019	175	770	157	688	133	167	72
4. Груниште	240	240	48	264	50	225	42	84	22	26	8	20	5
5. Зовик	420	338	64	356	70	388	65	317	72	151	44	53	25
6. Ивени	160	145	18	321	53	316	94	168	38	41	13	14	8
7. Маково	280	409	64	455	77	515	87	390	75	320	65	110	43
8. Орле	102	189	25	224	27	226	32	206	31	87	21	40	14
9. Ратеш	388	387	73	428	74	477	81	427	79	309	59	97	35
10. Старавина	500	666	123	741	147	657	141	405	105	217	54	43	22
Битолски дел	4098	4282	741	4632	805	4559	845	3285	683	2057	447	638	252
1. 'Ржаново	-	-	-	-	-	-	-	20	3	9	3	7	3
2. Рожден	984	1028	171	1028	182	681	134	446	96	188	46	30	13
3. Галиште	700	420	82	399	86	418	79	292	60	15	7	2	1
4. Клиново	650	492	89	409	71	418	80	15	9	-	-	2	1
5. Мајден	-	-	-	-	-	-	-	39	9	12	3	5	3
6. Кавадаречки дел	2334	1940	342	1836	339	1517	293	812	177	224	59	46	21
Мариово (Вкупно)	14302	12504	2255	13682	2448	13403	2479	9730	2020	4662	1193	1788	70

Во 1995 год. во Мариово постојат 28 населби и тоа: Бешишта, Вепрчани, Витолиште, Врпско, Дуње, Живово, Кален, Кокре, Крушевица, Манастир, Полчиште, Пештани, Чаниште, Брник, Будимирци, Градешница, Груништа, Зовиќ, Ивени, Маково, Орле, Рапеш, Старавина, 'Ржаново, Рожден, Галиште, Клиново и Мајден. Со напомена, дека од наведените 28 населби, околу 15 се во фаза на целосно раселување и истите можно е да исчезнат за неколку години. Тоа се многу мали села, со мал број на жители (до 50 жители), со неповолна демографска структура, односно тоа е старо население кое по природен пат физички ќе исчезне.

Поцелосни популациски анализи за населбите во Мариово ќе се обидеме да презентираме за периодот од пописите од 1948 до 1991 година.

-Популациски промени и промени на населението и населбите во Мариово. - Природата на просторот, како и одредените историско - општествени и економски промени влијаеле врз динамиката на населеноста на Мариово. Во текот на историјата бројот на населението и населбите се менувале под економски, но повеќе под историско - политички влијанија. Во прилог на ова се интензивирани емиграционите движења на населението од Мариово по Втората светска војна, предизвикани пред сè од општествено - економскиот развој, односно од забрзаната индустријализација и урбанизација што доведоа до нееднаков развој на урбаните и руралните средини на нашата држава.

На овој начин, Мариово, несакајќи, и покрај изобилните природни ресурси, целосното демографско празнење го стави во групата на безперспективни простори. И тоа, дотогаш, додека државата не превземе конкретни мерки за негова ревитализација.

Табела 5. Бројно движење на населението и домаќинствата вкупно во Мариово и трите општински дела според пописите од 1948 до 1991 година

Попис	Вкупно		Прилепски дел		Битолски дел		Кавадаречки дел	
	жители	домаќинства	жители	домаќинства	жители	домаќинства	жители	домаќинства
1948	12504	2255	6282	1171	4282	741	1940	342
1953	13682	2448	7214	1304	4632	805	1836	339
1961	13403	2479	7327	1341	4559	845	1517	193
1971	9730	2020	5633	1160	3285	683	812	177
1981	4662	1193	2381	687	2057	447	224	59
1991	1788	708	1104	435	638	252	46	2

Од табелата 5 се гледа дека мал пораст на населението во Мариово се забележува меѓу пописите од 1948 и 1953 год., и тоа за 932 жители или за 14.8%. Незначително опаѓање има меѓу 1953 и 1961 година, а од 1961 година па наваму, бројот на жителите е во постојано опаѓање. Така од 1961 до 1991 година,

борјот на жители се намалил за 11.615 жители или за 86.6%, а од 1953 до 1991 година, бројот на населението се намалил за 11.894 жители, или за 86.9%.

Гледано по општини, намалувањето на бројот на населението е во сите три општински дела, и тоа од 85%, 86% до 97% за Кавадаречкиот дел. Како резултат на опаѓањето на вкупниот број на населението настанале и промени во големината на населбите, бројот на домаќинствата и слично. Иселувањето на домаќинствата присутно е во трите општински дела, што значи дека се иселиле цели домаќинства, или за периодот од 1961 до 1991 година, вкупниот број на домаќинствата во Мариово опаднал за 1.771 домаќинство, или за 71.4%.

Табела 6. Просечно жители и домаќинства на една населба, вкупно во Мариово и трите општински дела, според пописите од 1948 до 1991 година*

Попис	Вкупно			Прилепски дел			Битолски дел			Кавадаречки дел		
	населби	жители	домаќ.	населби	жители	домаќ.	населби	жители	домаќ.	населби	жители	домаќ.
1948	27	463	83	14	449	84	10	428	74	3	646	114
1953	27	506	91	14	516	93	10	462	80	3	612	113
1961	27	496	90	14	523	95	10	456	84	3	505	97
1971	28	348	72	14	402	83	10	330	68	4	162	35
1981	28	166	42	14	170	49	10	205	44	4	56	14
1991	28	64	25	13	85	33	10	64	25	5	9	

* Поради ограниченоста во страни принудени сме анализите од сите табели да ги скратиме и истите се однесуваат само на најбитните елементи кои ги третираме во трудов, и тоа за последниот попис од 1991 година.

Повеќе во врска со овој научен метод, види во цитираните книги на Митко Панов и Васил Даскаловски.

И од табелата 6 се гледа значително опаѓање и на просечното учество на жителите и домаќинствата на една населба. Ако просечно за една населба во 1961 година се паѓало по 496 жители, 90 домаќинства и просечно за едно домаќинство по 5.5 члена, дотогаш во 1991 тој сооднос се намалил на 64 жители, 25 домаќинства и 2.5 члена на едно домаќинство. Или од 1961 до 1991 година, вкупното учество на Мариово се намалило за 432 жители по населба 65 домаќинства, а просечните членови по домаќинство за 2.9 члена, или за 87.0%, 72.2%, односно 46.5%. Степенот на намалување е сличен за трите дела од Мариово, но карактеристичен е случајот во Кавадаречкиот дел на Мариово, каде се забележува целосна депопулација.

Мариово во своите граници зафаќа површина од 1038 км², што представува 4.0% од вкупната територија на Република Македонија. Во целата област вкупно има 28 населени места. Мариово административно е поделено на три општини: Прилеп, Битола и Кавадарци. Најголемо пространство зазема Прилепската општина со 495 км², што претставува 47.7% од вкупната територија на

Мариово. Битолскиот дел на Мариово зазема пространство од 333 км², што претставува 32.0% од вкупната територија на Мариово. На општина Кавадарци од областа Мариово ѝ припаѓа најмал дел од 210 км² или 20.3% од вкупната територија на областа.

Соодносот на населбите, населението и густината на населеност вкупно во Мариово и во неговите административно - територијални дела го следиме во табела 7. Од табелата јасно се гледа дека просторот на Мариово е речиси без насел. ение што алармира за итно решавање на популацискиот проблем без понатамошно одлагање.

Табела 7. Административно - територијална поделба на Мариово и други показатели според пописите од 1961 и 1991 година

Дел од Мариово кој и припаѓа на Општина	Површина %		Број на села		Број на жители				Број на жители на еден км	
	во км ²	%	1961	1991	1961	%	1991	%	1961	1991
Прилеп	495	47.7	14	13	7327	54.7	1104	61.7	14.8	2.2
Битила	333	32.0	10	10	4559	34.0	638	35.7	13.7	1.9
Кавадарци	210	20.3	3	5	1517	11.3	46	2.6	7.2	0.2
Мариово (Вкупно)	1038	100.0	27	28	13403	100.0	1788	100.0	12.9	1.7

Ниту во текот на историјата, ниту денес во Мариово не се формирала и не постои градска населба која би претставувала гравитациско јадро за зголемување на популацијата. Денес во областа има 28 селски населби, од кои 13 во Прилепскиот дел, 10 во Битолскиот и 5 во Кавадаречкиот дел. Просечната густина на населбите е на секои 37.1 км² се паѓа по една населба. Најретка густина на населбите има во Кавадаречкиот дел со 42 км² на една населба, во Прилепскиот дел со 38.1 км² и Битолскиот дел со 33.3 км² на една населба.

Табела 8. Промени во големината на селата во Мариово според пописите од 1948 до 1991 година.

Попис	До 100 жители	101 до 300 жители	301 до 500 жители	501 до 800 жители	801 до 1000 жители	над 1001 жители	Вкупно
1948	населби	-	10	7	5	1	27
	жители	-	1797	2780	2859	835	12504
	домаќинства	-	347	509	522	149	2255
1953	населби	-	10	7	5	1	27
	жители	-	2119	2778	3187	914	13682
	домаќинства	-	378	504	569	163	2448
1961	населби	-	9	7	7	1	27
	жители	-	1893	2720	4484	824	13403
	домаќинства	-	367	507	796	162	2479
1971	населби	7	9	7	4	-	29
	жители	324	1772	2860	2648	-	9730
	домаќинства	86	337	613	511	-	2020
1981	населби	14	8	4	2	-	28
	жители	433	1576	1310	1352	-	4662
	домаќинства	129	435	307	322	-	1193
1991	населби	21	6	1	-	-	28
	жители	604	808	376	-	-	1788
	домаќинства	243	334	131	-	-	70

Според бројот на жителите селата во Мариово, во најголема мера се мали и веќе представуваат проблем во мрежата на населбите на областа и во споменатите општини. Промената во големината на населбите била предизвикана поради интензивната емиграција, особено по 1961 година до денес. Раслојувањето на населбите е процес, кој за жал и денес продолжува.

Според табелата 8 се забележува дека во првите три пописи, не се регистрирани села од група до 100 жители, за да од 1961 година наваму започнува процесот на целосно раслојување на мрежата на населби. Така во 1991 година со најголем број се селата од групата до 100 жители, односно 21 населба или 75% од вкупниот број на населби во Мариово. Од 21 населба до 100 жители, 11 села имаат до 20 жители, а од нив најмали населби со по 10 жители, 11 села имаат до 20 жители, а од нив најмали населби со под 10 жители се 7 села, и тоа: Врпско (2 жители), Живово (5), Ржаново (7), Галиште (2), Клиново (2), Мајден (5) и Брник (со 9 жители).

Од прегледот за популациските процеси и промени на населението и населбите во Мариово може да се заклучи дека значително опаднал бројот на населението, домаќинствата, просечниот број на членови во домаќинствата, со што целиот простор веќе е со впечатлива депопулација. Исто така, сите населби покажуваат негативен популациски биланс, неповолна демографска структура, речиси сите се мали населби, и ако продолжи нивното раслојување поголемиот број населби (над 15) ќе престанат да егзистираат само за неколку години. Оваа појава и процес ќе мора да се спречи бидејќи во спротивно Мариово ќе биде без население.

- Трансформација и уредување на мрежата на населби *

Просторот што го зафаќа територијата на Мариово како што може да се види од предходното искажување е во крајно неповолна појава на целосна депопулација и деаграризација.

Како најважен практичен прилог кон решавање на крајно влошените популациско - аграрни проблеми во Мариово е во новата трансформација и уредување на мрежата на населбите. Односно, да се уредат населби кои треба да имаат итен приоритет во урбанистичкото уредување и функционален развиток и да представуваат рурални центри. Потоа, како втора група на населби би биле населбите кои треба да се одржат и да се превземат мерки за нивна ревитализација. И на крајот, третата група на населби се села кои веќе представуваат проблем во мрежата на населбите.

Во првата група населби како рурални центри во Мариово можат да се групираат 4 рурални подрачја и центри, и тоа: Витолиште, Дуње, Маково и Градешница (алтернатива Старавина). Овие населби треба да прераснат во посовремени аграрни населби, со подобра инфраструктура и комунална опременост, популациски добро населени, и кои не треба да се раселат, потоа добро сообраќајно да бидат поврзани и атарите на овие населби да располагаат со значителни земјоделски површини.

* Повеќе во врска со овој научен метод на примерот на Р. Македонија види кај Митко Панов, Селата во Р. Македонија, книги 1 и 2, Скопје, 1993 година.

Во првата група се четири населби или 14,3% од вкупниот број на села и во нив 1991 година живееле 828 жители или 46,3% од вкупното население во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по околу 79 домаќинства, а просечно во едно домаќинство има по 2,6 члена. Атарите на руралните центри зафаќаат површина од 217,6 км², или 21,8% од вкупната површина на Мариово. Густината на населеност изнесува 3,8 жители на еден км², а просечно на 54,4 км² се паѓаат по една населба. На атарите на овие четири рурални центри се паѓаат 5.185,5 ха обработливо земјиште или 26,2% од вкупните обработливи површини во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 1.296,4, а на едно домаќинство по 16.5 хектари. Пасиштата зафаќаат 25.4%, шумите над 17.7% и неплодно земјиште 13.6% од вкупните површини на Мариово.

Во втората група населби кои треба да се одржат и да се превземат мерки за популациска и друга ревитализација спаѓаат 13 населби. Во руралното подрачје Витолиште се селата Полчишта и Бешишта, во руралното подрачје Дуње се селата Чаниште, Крушевица, Кален, Вепрчани и Кокре. Во руралното подрачје Маково се селата Рапеш и Ивени, во руралното подрачје Градешница се селата Будимирци, Зовиќ и Старавина. Додека пак селото Рожден би припаѓало на руралното подрачје Мрежничко (овој рурален центар не влегува во границите на Мариово но, е во непосредна близина и може да има централна улога за кавадаречкиот дел од Мариово).

Во втората група на 13-те населби прават 46.4% од вкупниот број на населби, и во нив во 1991 година живееле 854 жители или 47.7% од вкупното население во Мариово. Просечно на една населба се паѓале по околу 27 домаќинства, а на едно домаќинство се паѓало по 2.4 члена.

Атарите на 13-те населби зафаќаат вкупно површина од 526 км² или 52.8% од вкупната површина на Мариово. Густината на населеност изнесува по 1.6 жители на еден км², и просечно на околу 40.5 км² се паѓа по една населба, што значи дека има ретка густина на населеност и ретка мрежа на населби. На атарите на 13-те населби се паѓаат 11806.8 ха обработливо земјиште или 59.7% од вкупните обработливи површини во Мариово. Просечно на една населба припаѓале по 908.2 ха а просечно на едно домаќинство по 33.8 хектари. Пасиштата зафаќаат учество до 53.7%, шумите со 50.4% и неплодното земјиште учествува со 42.8% од вкупните површини во Мариово.

Во третата група се населби кои веќе се проблем во мрежата на населби и треба да се раселат. Тоа се крајно мали населби со помалку од 20 жители, со неповолна структура на домаќинствата и немаат можност популациски да се ревитализираат. Овие населби треба да се раселат по пат на интеграција или организирање со некоја друга соседна населба, со што подобро ќе се организира искористувањето на земјоделските површини.

Во оваа група спаѓаат селата: во руралното подрачје Дуње селото Пештани да се организира со Кокре; во руралното подрачје Витолиште селата Манастир, Жиово и Врпско да се интегрираат со Витолиште. Во руралното подрачје Маково, селото Орле да се интегрира со Маково, а Брник да се интегрира со Ивени; руралното подрачје Градешница селото Груниште да се интегрира

КАРТА I.

ПРЕГЛЕДНА ТОПОГРАФСКА КАРТА НА МАРИЦО

Населби денес

Приближна
локације на
раселени села
и селишта

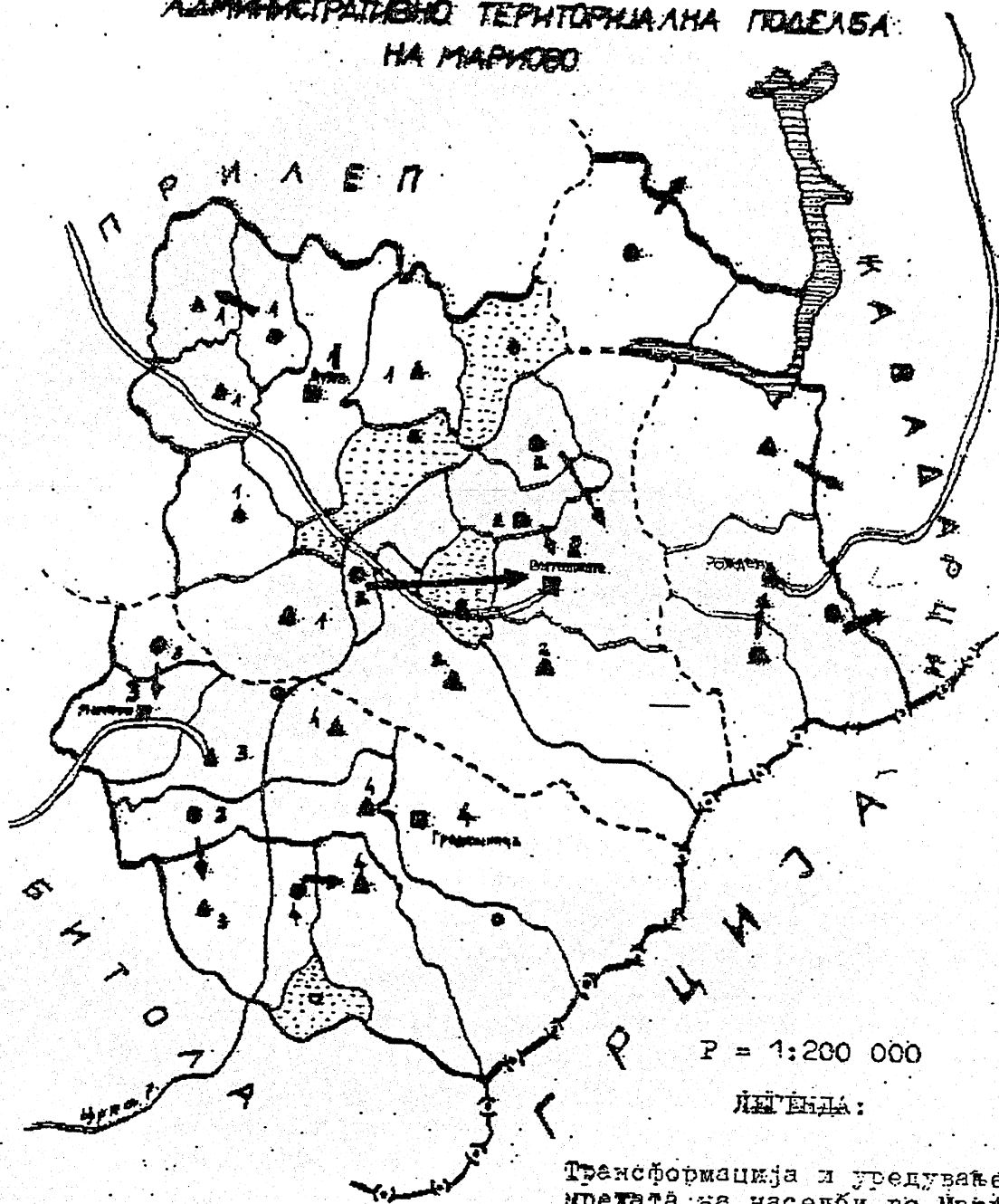
1. Гудјаково
2. Мелница
3. Петалико
4. Чебрен
5. Сатока
6. Влашки
колаби

7. Света Петка
8. Костеново
9. Снегово (Чумаго)
10. Лепница
11. Трново
12. Веделка
13. Арничко
14. Дупкарези колаби
15. Којчеви колаби
16. Призон
17. Чрлови

5 4 3 2 1 0 5 10 15
М. 1:150,000

АДМИНИСТРАТИВНО ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЕЛБА НА МАРИОВО

Р = 1:200 000

ЛЕГЕНДА:

Трансформација и уредување на
мрежата на населби во Мариово

— Административна поделба на Мариово	1	Рурално подрачје и центар со приоритет во развојот
— Граница на катастарска општина	2	Населба која треба да се ревитализира
- - - Општинска граница	3	Населба која треба да се расели или интегрира
=== Регионален пат	4	Населби кои се раселени со и без катастарски општини
— Државна граница		
→ Правец на интеграција		

со Будимирци. Населбите 'Ржаново и Клиново да се интегрираат со Мрежичко, потоа Мајден да се интегрира со Рожден, а селото Галиште да се интегрира со село Шешково во руралното подрачје Вазарци (Кавадаречко).

Табела 9. Трансформација и уредување на мрежата на населби во Мариово
(Состојба 1991 година)*

Група на села	број на села	1991		Структура на земјоделските површини				
		жители	домаќинства	обработливо земјиште во ХА	Пасишта во ХА	Шуми во ХА	Неплодно земјиште во ХА	Вкупно површини во ХА
1 група	4	828	315	5185.5	9075.3	6384.6	1111.8	21757.2
2 група	13	854	349	11806.8	19175.8	18120.3	3500.4	52603.3
3 група	11	106	44	2775.3	7458.5	11462.2	3570.1	25266.1
вкупно	28	1788	708	19767.6	35709.6	35967.1	8182.3	99626.6

* Во пресметките за вкупните и обработливите површини не се вклучени површините на раселените села. Исто така немаме податоци за селата Мајден и 'Ржаново.

Во третата група 11-те населби прават 39.3% од вкупниот број на населби, и во нив во 1991 година живееле 106 жители или 6.0% од вкупното население во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по само 9.6 жители. Во нив имало 44 домаќинства или 6.2% од вкупниот број на домаќинствата во Мариово. Просечно, на една населба се паѓале по 4 домаќинства, а просечно во едно домаќинство има по 2.4 члена.

Атарите на 11-те населби зафаќаат вкупна површина од 252.6 км² или 25.4% од вкупната површина на Мариово. Густината на населеност изнесува 0.4 жители на еден км², и просечно на една населба се паѓаат по 22.9 км². На атарите на 11-те населби се паѓаат 2775.3 хектари обработливо земјиште или 14.0% од вкупните обработливи површини на Мариово. Просечно, на една населба се паѓаат по 252.3 ха, а просечно на едно домаќинство по 63.1 хектар. Пасиштата имаат учество од 20.9%, шумите од 31.9% и неплодното земјиште од 43.6% од вкупните површини во Мариово.

Од изнесените показатели и од табела 9, се гледа дека во првата група се населби со најповеќе жители и домаќинства и со поволни услови за да бидат рурални центри. Во втората група се населби кои поради големите обработливи површини, пасишта и шуми ќе мораат да се ревитализираат. И во третата група населби се оние со најмалку жители и домаќинства чие население е старо и не е во можност да го користи обработливото и другото земјиште, па поради тоа ќе мораат да се интегрираат со други соседни населби од првата или од втората група.

Според тоа во Мариово од постојните 28 населби, би останале 17 населби, а 11 би се раселиле односно интегрирале. Единаесетте населби кои ќе треба да се интегрираат или раселат се од прилепскиот дел 4 села, од битолскиот дел 3 и од кавадаречкиот дел 4 села.

Новата мрежа на населби во Мариово би ја сочинувале вкупно 17 населби од кои 4 би биле рурални центри а останатите 13 населби би биле населби од

втор ред. Исто така, според наши согледувања потребно би било создавање на населба како општински центар за Мариово. Ние предлагаме тоа да биде село Витолиште, или да се изгради нова населба како општински центар и треба да биде во непосредна близина на селото Манастир кое е природен центар на Мариово.

-Функционална класификација и намена на руралните подрачја и населби

1. Рурално подрачје Дуње, го зафаќа северниот дел од територијата на Мариово. Овој рурален центар би ја вршел својата функција за 7 односно за 6 населби: Дуње, Крушевица, Чаниште, Кален, Вепрчани и Кокре (а седмата населба Пештани би се интегрирала со Кокре).

Од нив 5 населби се долински (Дуње, Кален, Чаниште, Крушевица и Пештани) и две се ридски (Вепрчани и Кокре). Во сите села во 1991 година живееле 536 жители или 29.9% од вкупниот број на население во Мариово. Во 1961 година во сите населби живееле 3.289 жители, односно бројот се намалил за 2.753 жители или за 83.7%, така што се гледа дека населбите биле доста зафатени од процесите на депопулација. Денес сите населби се мали населби, а 4 села бројат до 100 жители (од кои едно до 20 жители). Во населбите има 211 домаќинства или 29.8% од домаќинствата во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 76 жители, 30 домаќинства, а просечно на едно домаќинство се паѓа по 2.5 члена.

Ова рурално подрачје зафаќа релативно голема површина од 200 км² што прави 20.1% од вкупната површина на Мариово. Густината на населеност изнесува 2.7 жители на еден км². Просечно на 28.6 км² се паѓа по една населба. Атарите на селата зафаќаат 6.236,6 ха обработлива површина или 31.6% од вкупната обработлива површина на атарите на сите села во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 890.9 ха а на едно домаќинство се паѓаат по 29.6 хектари. Исто така, ова рурално подрачје располага и со пасишта од 11.243,6 ха или 31.4% од вкупните површини на пасишта во Мариово, или просечно по населба 1.606,2 ха, а просечно на едно домаќинство се паѓаат по 53.3 хектари, што не се мали површини.

Функционална класификација на подрачјето и на сите населби би биле за полјоделско - сточарската функција, односно погодни за ниви, градини, овоштарници, лозја и пасишта. Со напомена дека во подрачјето постојат услови за развој на пчеларство, како и тоа дека поседува и други природни богатства кои можат да се валоризираат.

2. Рурално подрачје Витолиште. Ова рурално подрачје го зафаќа источниот дел од територијата на Мариово. Овој рурален центар би ја вршел својата функција за 6 односно за 3 населби: Витолиште, Бешиште, Полчиште, а населбите Манастир, Живово и Врпско би се интегрирале во Витолиште.

Од сите наведени, 2 села се долински (Манастир и Врпско), 2 ридски (Витолиште и Бешиште) и две се ридско-планински (Полчиште и Жиово). Во сите села во 1991 година живееле 568 жители или 31.8% од вкупниот број на население во Мариово. Во 1961 година во нив живееле 3.906 жители односно бројот се намалил за 3.338 жители или за 85.4%, така што се гледа дека и ова

рурално подрачје било зафатено со интензивни депопулациони процеси. Сите населби со исклучок на Витолиште се мали населби, а четири од нив бројат до 100 жители, од кои пак три се под 20 жители.

Во населбите има 224 домаќинства или 31.6% од домаќинствата во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат 95 жители, 37 домаќинства а просечно на едно домаќинство се паѓаат по 2.5 члена.

Ова рурално подрачје зафаќа површина од 261.1 км² што прави 26.2% од вкупната површина на Мариово. Густината на населеност изнесува 2.2 жите-

Табела 10. Преглед по рурални подрачја - центри и населби во Мариово*

Рурални подрачја - населби и група на села (1, 2 и 3)	1991		Површина во км ²	Структура на земјоделските површини				Вкупно површини во ХА
	жители	домаќ.		обработливо земјиште во ХА	Пасишта во ХА	шуми во ХА	Неплодно земјиште во ХА	
Дуње (1)	175	69	43.8	1339.1	2487.0	15.6	539.1	4380.8
Вепрчани (2)	21	7	29.2	664.7	1778.4	11.6	465.6	2920.3
Кален (2)	46	18	22.6	533.2	1433.3	76.9	215.4	2258.8
Кокре (2)	19	9	21.6	496.2	1365.8	115.5	183.8	2161.3
Крушевица (2)	146	52	27.6	1190.5	1316.1	28.3	225.9	2760.8
Чаниште (2)	102	47	36.7	1623.4	1565.3	1.6	483.1	3673.4
Пештани (2)	27	9	18.5	389.5	1297.7	-	171.7	1858.9
1. ДУЊЕ	536	211	200.0	6236.6	11243.6	249.5	2284.6	20014.3
Витолиште (1)	376	131	63.3	1424.9	3132.5	1428.5	352.7	6338.6
Бешиште (2)	108	51	67.1	1700.8	2867.0	2038.0	110.7	6716.5
Полчиште (2)	64	32	84.0	1336.7	3646.3	3069.4	348.3	8400.7
Манастир (3)	13	6	13.5	253.4	705.4	-	394.7	1353.5
Живово (3)	5	3	17.2	339.7	580.3	663.0	140.4	1723.4
Врпско (3)	2	1	16.0	165.6	736.4	658.1	45.6	1605.7
2. ВИТОЛИШТЕ	568	224	261.1	5221.1	11667.9	7857.0	1392.4	26138.4
Маково (1)	110	43	26.5	950.2	1409.3	185.1	107.1	2651.7
Рапеш (2)	97	35	22.3	1159.6	791.3	98.4	187.0	2236.3
Ивени (2)	14	8	25.0	289.8	1973.4	75.9	161.3	2500.9
Орле (3)	40	14	9.8	220.8	593.0	0.3	164.6	978.7
Бриик (3)	9	4	15.1	578.0	815.6	62.5	56.9	1513.0
3. МАКОВО	270	104	98.7	3198.4	5582.6	422.2	676.9	9880.6
Градешница (1)	167	72	83.8	1471.3	2046.5	4755.4	112.9	8386.2
Будимирци (2)	85	24	40.5	737.8	903.5	1936.3	476.5	4054.0
Зовиќ (2)	53	25	22.3	644.8	1287.9	257.8	43.1	2233.7
Старавина (2)	43	22	60.0	1042.3	1357.5	3547.6	68.2	6009.6
Груниште (3)	20	5	18.2	352.6	1229.8	190.2	52.6	1825.2
4. ГРАДЕШНИЦА	368	148	224.8	3896.2	5595.4	10497.1	753.3	22509.1
Рожден (2)	30	13	81.9	456.0	270.4	6938.6	528.2	8193.2
Ржаново (3)	7	3	нема податоци					
Мајден (3)	5	3	нема податоци					
Клиново (3)	2	1	76.8	251.4	103.2	5801.2	1527.0	7682.8
Галиште (3)	2	1	52.0	155.3	16.7	4011.7	1024.9	5208.

* Во пресметките за вкупните површини не се вклучени површините на раселените села. Исто така немаме податоци за селата Мајден и Ржаново.

ли на еден км². Просечно на 43.5 км² се паѓа по една населба што укажува дека густината на населеност и мрежата на населби се ретки. Атарите на селата зафаќаат 5.221,1 ха обработливо земјиште или 26.4% од вкупните обработливи површини на атарите во сите села на Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 870 ха а на едно домаќинство то 23.3 ха обработливо земјиште. Пасиштата зафаќаат површина од 11667.9 ха или 32.7% од вкупните пасишта во Мариово, или просечно на една населба се паѓаат по 1.944,6 ха, а просечно на едно домаќинство по 52.1 ха што не се мали површини. Шумите зафаќаат површина од 7.857 ха или 21.8% од шумите во Мариово. Функционалната класификација на ова рурално подрачје и сите населби би била за полјоделско - сточарска и шумарска функција, и тоа, погодни за ниви, градини, лозја, овоштарници, пасишта и шумска експлоатација. Исто така овој простор поседува и со услови за развој на пчеларството, како и со други ресурси на енергетски и рудни богатства кои можат лесно да се валоризираат, со што просторот би се ревитализирал.

3. Рурално подрачје Маково. Ова рурално подрачје го зафаќа западниот дел од територијата на Мариово. Руралниот центар Маково би ја вршел својата функција за 5 односно за три населби и тоа: Маково, Рапеш и Ивени, населбата Орле да се интегрира со Маково, а Брник со Ивени. Од нив 2 се долиински (Маково и Рапеш), една населба е ридска (Брник) и две се ридско - планински (Орле и Ивени). Во сите села во 1991 живееле 270 жители или 15.1% од вкупниот број на население во Мариово.

Во 1961 година во сите населби живееле 1.794 жители, односно бројот се намалил за 1.479 жители или за 84.5% со што согледувањата и за ова рурално подрачје говорат за интензивната депопулација.

Сите населби се мали, четири бројат под 100 жители, а од нив две и под 20 жители. Во населбите има 104 домаќинства или 14.7% од домаќинствата во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 54 жители, 21 домаќинство, а просечно на едно домаќинство се паѓаат по 2.6 жители.

Ова рурално подрачје зафаќа најмала површина од 98.7 км², што прави 9.9% од вкупната површина на Мариово. Густината на населеност изнесува 2.7 жители на еден км². Просечно на 19.7 км² се паѓа по една населба. Атарите на селата зафаќаат 3.198,4 ха обработлива површина или 16.2% од вкупната обработлива површина на атарите на сите села во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 639.7 ха а на едно домаќинство по 30.7 ха. Исто така, ова подрачје располага со пасишта од 5.582,6 ха или 15.6% од вкупните површини на пасишта во Мариово или просечно на една населба се паѓа по 1.116,5 ха, а просечно на едно домаќинство по 53.7 ха, што не се мали површини.

Функционалната класификација на подрачјата и населбите би биле за полјоделско - сточарска и делумно шумска. Оваа функција би ја извршувале сите населби и тоа со доволно површини за ниви, градини, овоштарници, лозја, пасишта, услови за развој на пчеларството. Ова рурално подрачје располага и со други природни богатства кои соодветно ќе треба најрационално да се валоризираат.

4. Рурално подрачје Градешница (алтернатива Старавина). Ова рурално подрачје го зафаќа јужниот дел од територијата на Мариово. Овој рурален центар би ја вршел својата функција за 5, односно 4 населби, и тоа: Градешница, Будимирци, Зовиќ и Старавина, а населбата Груниште да се интегрира со Будимирци. Од нив три села се ридски (Будимирци, Зовиќ и Груниште) и две ридско - планински (Градешница и Старавина). Во сите села во 1991 живееле 368 жители или 20.6% од вкупниот број на население во Мариово.

Во 1961 година во сите населби живееле 2810 жители, односно бројот се намалил за 2.442 жители или за 86.9%. Сите населби се мали, од кои четири се под 100 жители, а една населба има до 20 жители. Во населбите има 148 домаќинства или 21.0% од домаќинствата во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 74 жители, окулу 30 домаќинства, а просечно во едно домаќинство се паѓаат по околу 2.5 члена.

Ова рурално подрачје зафаќа површина од 224.8 км², што прави 22.6% од вкупната површина на Мариово. Густната на населеност изнесува 1.6 жители на еден км². Просечно на 44.9 км² се паѓа по една населба. Атарите на селата зафаќаат 3896.2 ха обработлива површина или 20.0% од вкупните обработливи површини на атарите на сите села во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 779.2 ха а на едно домаќинство по 26.3 ха.

Исто така, ова рурално подрачје располага со големи површини на шуми, и тоа 10.497.1 ха или 29.2% од вкупните шумски површини во Мариово. Просечно на една населба се паѓаат по 2.099,4 ха шума. Пасиштата зафаќаат 5595.4 ха или 15.7% од вкупните површини на пасишта во Мариово, или преосечно на една населба по 1119.1 ха, а просечно на едно домаќинство по 37.8 хектари.

Функционалната класификација на подрачјето и населбите би биле за полјоделско - сточарска и шумска функција. Погодни населби за полјоделско - сточарска функција би биле речиси сите населби, и тоа за: ниви, градини, овоштарници, лозја и пасишта. Просторот има идеални услови и за развој на пчеларството. Населбите кои поседуваат шумски комплекси би го развиле шумарството. Исто така, подрачјето располага и со други природни богатства кои би нашле соодветна валоризација.

Петте населби од кавадаречкиот дел на Мариово би гравитирале кон рурални подрачја на Кавадаречко. Односно, населбите 'Ржаново и Клиново да се интегрираат со Мрежничко, потоа Мајден да се интегрира со Рожден, а селото Галиште да се интегрира со село Шешково во руралното подрачје Вазарци (Кавадаречко). Единствена населба која би егзистирала во овој дел од Мариово би била населбата Рожден, пред се, поради јакнењето на рударската активност во неговата непосредна близина. Исто така, покрај рудното богатство овај простор изобилува и со шумски површини кои би можеле да најдат и соодветна намена.

ЗАКЛУЧОК

Во заклучокот би го истакнале следново: Мариовските населби и население во минатото претставувале активен субјект и еден од факторите кои влијаеле во развојот на македонскиот простор. Мариово денес е речиси безмалку празен простор, со напуштени, испразнети или раселени села, пасивен крај, заборавен, осамен, со население без перспективност, со население кое си спомнува на минатото, но и се надева за скоро заживување на “ново” Мариово.

Постоечкото население и домаќинства не претставуваат фактор за развој на било каква стопанска активност. Тоа се старечки домаќинства или домаќинства со недоволен број на членови и како такви не претставуваат силни земјоделски заедници. Веќе во континуитет се зголемува бројот на населби кои исчезнуваат или се пред целосно раселување. Причините за тоа на сите ни се добро познати, ако во минатото населбите се јавувале и исчезнувале поради различните историско - политички причини, денес тие исчезнуваат исклучиво поради економска природа. До денес нашата држава за овој простор не вложила конкретни напори да создаде економски мотиви преку кои би се стимулирале старите и новите генерации на овој простор, би се обновиле старите или создале нови населби. Соединето кажано, примарно од економска причина Мариово за кратко време може да си го поврати местото кое привремено го загуби.

Факт е дека просторот изобилува со природни ресурси кои во иднина сакале или не ќе мораме да ги користиме. Во колку побргу, толку подобро за идните генерации кои ќе бидат активни чинители на целата стопанска дејност.

За повторна ревитализација на просторот потребно ќе биде државата преку своите просторни и економски планови да го трансформира и уреди просторот со конкретна функционална класификација на нова мрежа населби, на нова сообраќајна и друга инфраструктурна поврзаност. Потоа, речиси сите населби меѓусебно би се поврзале, би ги валоризирале сите природни ресурси, несебично би се стимулирал аграрниот производител - и на крајот, неоспорно е тоа, што поскоро да се формира самостојна административно - управна единица Општина Мариово со специфична, стимулативна и современа функција, која што поскоро ќе треба да ги исполни насоките и да создаде нови, со што на овој простор ќе му овозможи нова иднина за новите генерации жители на Мариово.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Јован Хаџи Василевиќ, Прилеп и негова околина, Београд, 1902 г.
 Јован Хаџи Василевиќ, Мариово и мариовци, Географско - етнографски преглед, Београд 1909 г.
 Георги Трајчев, Мариово, София, 1923 г.
 Јован Цвиик, Основе за географију и геологију Старе Србије и Македоније, Београд, 1909 и 1911 г.
 Спиридон Гопчевиќ, Стара Србија и Македонија, књига 1-2, Београд, 1890 год.
 Воислав С. Радовановиќ, Народна ношња у Маријову, Гласник Српског научног друштва, књига 14, Одељење друштвених наука 8, Скопје, 1935 г., и књига 15-16, 9-10, Скопје, 1936 г. и др.

ИНИ: Историја на македонскиот народ, кн. 1, Скопје, 1969 година.

Васил Даскаловски: Селските населби во Мариово, Мариово - Комплексни географски проучувања, Скопје, 1984 година.

Турски документи за историјата на македонскиот народ - опширен пописен дефтер № 4 (1467-1468), том 1, Скопје, 1971 година (под редакција на Методија Соколовски и Александар Стојановски).

Турски документи за историјата на македонскиот народ - опширен пописен дефтер том 2, Скопје, 1973 година (под редакција на Методија Соколовски).

Методија Соколовски: Прилеп и прилепско низ историјата, Прилеп, 1971 година.

Методија Соколовски: Битола и битолско во XV-ти и XVI-ти век, МАНУ, прилози год. 6, бр.2, Скопје, 1975 година.

Александар Стојановски: Мариово во XV-ти и XVI-ти век, фолклорот и етнологијата на Мариово и Меглен (Зборник на трудови), Прилеп - Витолиште, 1990 година.

Јаким Синадиновски: Основните општествено - економски и етнопсихолошки димензии на Мариово некогаш и денес, Мариово - комплексни географски проучувања, Скопје, 1984 година.

Томо Томовски: Населението во Битолскиот Санџак во 1897 година, според стагичкиот преглед на австроунгарскиот вицеkonzул А.Крал, Историја, год.5 бр.1, Скопје, 1969 година.

Васил Ќњчов: Македонија, етнографија и статистика, Софија, 1900 година.

Владимир Точковски: Ревитализација на Мариово, Мариово - Природни и социо - економски обележја и можности за развој (Зборник на материјали), Прилеп - Витолиште, 1987 година.

М. А. Вујичиќ: Речник места у ослобођеној области Старе Србије, по службеним подацима, Београд, 1914 година.

Воислав С. Радовановиќ: Географске основе Јужне Србије, Скопје, 1937 година.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.Јануара 1921 године, Сарајево 1932 (Дирекција државне статистике у Београду).

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.Марта 1931 године, књига 1, присутно становништво, број куќа и домаќинства, Београд, 1937 године (Општа државна статистика).

Savezni zavod za statistiku: konačni rezultati popisa stanovništva od 15. Marta 1948 godine, knjiga 1, stanovništvo po polu i domaćinstvima po naseljenim mestima, Beograd, 1951 godine.

Savezni zavod za statistiku: Popis stanovništva 1953 godine, knjiga 1, Beograd, 1959 godine.

Завод за статистика на Н.Р. Македонија: население и домаќинства во Н.Р. Македонија по населби (според пописите од 1948, 1953, 1961 година), Скопје, 1962 година.

РЗС: Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1971 година - по населби - Статистички преглед 17, Скопје, 1971 година.

РЗС: Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1981 година - по општини и населени места - Статистички преглед 115, Скопје, 1981 година.

РЗС: Први резултати од пописот на населението, домаќинствата, становите и земјоделските стопанства во 1991 година - по општини и населени места - Статистички преглед 208, Скопје, 1991 година.

Митко Панов: Популациски и просторни обележја и проблем на малите села во С.Р. Македонија, Скопје, 1983 година.

Митко Панов: Селата во Република Македонија, книга 1 и 2, Скопје, 1993 година.

Митко Панов: Популациски карактеристики на Мариово - комплексни географски проучувања, Скопје, 1984 година.

Републичка геодетска управа: С.Р. Македонија низ катастарска евиденција, Скопје, 1982 година.

ВГИ: Топографски карти, размер 1:50000, Београд, 1966, дополнети 1971 година.